

s. dr hab. Maria Opiela, prof. KUL
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Wydział Nauk Społecznych
Instytut Pedagogiki

Recenzja rozprawy doktorskiej:

ks. mgr Mateusz Hosaja, *Wychowanie adolescenta ku wartościom w rodzinach dysfunkcyjnych w kontekście współczesnych przemian cywilizacyjnych*, Kraków 2023, przygotowanej pod kierunkiem naukowym ks. bpa prof. dr hab. Janusza Mastalskiego

Recenzowana rozprawa została oparta na jakościowej strategii badawczej. Na podstawie aktualnego stanu badań z dziedziny pedagogiki i socjologii, z wykorzystaniem koncepcji filozoficznych, Autor dokonał analizy zagadnienia: wychowanie adolescenta ku wartościom w rodzinach dysfunkcyjnych w kontekście współczesnych przemian cywilizacyjnych. Wybrana strategia badań umożliwia zbadanie dokonujących się procesów z przekonaniem, że ludzki świat, rozumiany jako myśli, uczucia oraz zachowania człowieka, jest ściśle powiązany z kontekstem, w jakim procesy te mają miejsce. Prowadzi to do poznania i zrozumienia badanego zagadnienia na bazie pedagogiki, ale także do określenia elementów jego interdyscyplinarnego kontekstu na bazie socjologii, psychologii, filozofii.

Rozprawa w swej treści koncentruje się na aktualnych potrzebach, możliwościach i uwarunkowaniach wychowania adolescentów ku wartościom z rodzin dysfunkcyjnych, ale też wykracza poza ten kontekst i ujmuje problemy uniwersalne. Metoda hermeneutyczna umożliwiła interpretację i rozumienie analizowanych tekstów, koncepcji wychowawczych oraz metafor i analogii, co pozwoliło na ponowne odczytanie wskazań teoretycznych i rozwiązań praktycznych w perspektywie potrzeb współczesnej rodziny, edukacji, przemian cywilizacyjnych i aktualnego dorobku pedagogiki i socjologii na bazie filozofii dialogu wspartej personalizmem chrześcijańskim.

Ocena formalnej strony pracy

Przedstawiona do recenzji dysertacja doktorska liczy 238 stron wraz z bibliografią. Struktura dysertacji jest właściwa i składa się z pięciu rozdziałów dopełnionych wstępem, zakończeniem, bibliografią (brak spisu tabel, rysunków i schematów). We wstępie zaprezentowane zostało uzasadnienie podjęcia tematu oraz podstawy metodologiczne własnej pracy badawczej z uwagi na teoretyczny charakter. Struktura odpowiada realizacji

postawianego celu. Konstrukcja jest prawidłowa, co wyraża się w zawartości i kompletności rozdziałów, ich właściwej kolejności. Dwa pierwsze rozdziały mają charakter najbardziej odtwórczy i odnoszą się do stanu badań oraz istniejących już postulatów badawczych i opisanych obserwacji. Wychodząc od analiz teorii rozwoju człowieka i rozumienia konkretnych terminów związanych z tym rozwojem Autor przechodzi do ukazania sposobu istnienia współczesnego świata i zachodzących przemian cywilizacyjnych, a następnie stopniowo łącząc te płaszczyzny przechodzi w kolejnych trzech rozdziałach do poszukiwania rozwiązań teoretycznych i praktycznych związanych z wychowaniem.

Układ treści zachowuje właściwe proporcje, a rozdziały analiz teoretycznych stanowią podstawę dla teoretycznego opracowania problemu wychowania adolescentów z rodzin dysfunkcyjnych w kontekście cywilizacyjnych przemian oraz wskazania i sformułowania propozycji rozwiązań metodycznych, postulatów i perspektyw ich wychowania ku wartościom. Tytuł rozprawy i tytuły rozdziałów odpowiadają treściom, kolejno z siebie wynikają i opisują wskazaną przez tytuł zawartość, zapewniając kompletność tez.

W rozprawie wykorzystany został dorobek z dziedziny nauk społecznych, a w szczególności pedagogiki, socjologii i psychologii oraz z filozofii, teorii kultury i teorii sztuki (s. 9) zawarty w publikacjach w języku polskim i w językach obcych (przede wszystkim w jęz. angielskim). Wskazano 336 pozycji bibliograficznych, w tym 188 - literatury przedmiotu, 97 - literatury uzupełniającej oraz 51 - netografii.

Jeśli chodzi o poprawność zapisów bibliograficznych (w przypisach i bibliografii) to zasadniczo Autor spełnia obowiązujące w tym względzie wymagania, ale istnieją pewne niedopatrzona zapisu konsekwentnie i zgodnie z przyjętym systemem. Np. w przypisach - brak konsekwencji w zapisie (np. s. 55, 57, 82, 113, 201, 215), w rozróżnieniu cytowań (brak cudzysłowia) i odniesień (np. s. 14-32), natomiast w bibliografii - brak zapisu numerów stron artykułów z czasopism, czy zapisu tytułu kursywą.

Rozprawa napisana jest komunikatywnym językiem, Autor odwołuje się do źródeł z różnych dyscyplin nauki, a trafnymi diagnozami inspiruje do głębszej refleksji. Posługuje się właściwą terminologią. W kilku miejscach tekstu wystąpiły błędy stylistyczne, interpunkcyjne, literowe (np. s. 4, 29, 144, 183, 205, 229, 231). Przejrzystość przekazu ogranicza styl niektórych zbyt rozbudowanych zdań i akapitów, szczególnie we wstępie i zakończeniu, ale też w treści rozdziałów, gdzie formułowane są ważne dla określenia aspektów metodologicznych oraz istotnych konkluzji podjętych analiz. Poprzez poprawne i logiczne podzielenie niektórych na krótsze przekaz stałyby się bardziej przejrzyste, a cele, wywody i wnioski zostałyby należycie wyeksponowane w treści.

Merytoryczna ocena pracy

Treść analiz zawartych w rozprawie odzwierciedla przedmiot badań, określony cel i przyjętą koncepcję badawczą, a zamieszczone wnioski oraz konkluzje wynikają z przeprowadzonych badań. Praca ma duże walory merytoryczne.

Autor podjął temat, który nie jest całkiem nowy, jednak wymaga opracowania w kontekście analiz przemian cywilizacyjnych, bo dotyczy kwestii teoretycznie interesującej i praktycznie bardzo ważnej ze względu na swoją aktualność. Jak podkreślił we *Wstępie*, „temat dysertacji wynika z bezpośrednich przeżyć jej autora jako wychowawcy, istotną motywacją dotyczącą wyboru problematyki było dostrzeżenie potrzeby stworzenia podwalin pod pracę z grupą wiekową, która wydaje się najsilniej odpowiadać na przemiany współczesnego świata i której odpowiedź jest ponadto bardzo znacząca, ponieważ może stanowić podstawę prognoz co do przyszłego stanu społeczeństwa ogólnoswiatowego oraz społeczeństw lokalnych” (s. 5). Wskazuje zatem, iż rozprawa oparta na bazie praktycznych doświadczeń wychowawczych jest „próbą usystematyzowania wiedzy wynikającej z *praxis*, a także dążeniem do teoretycznego opracowania mechanizmów dostrzeżonych w tak określonej i specyficznej grupie społecznej” (s. 5), czyli adolescentów z rodzin dysfunkcyjnych i ich wychowania ku wartościom.

W literaturze zagadnienia te omawiane są ogólnie, ale jak Autor słusznie uzasadnia - znaczeniowa „płynność” dotyczy kluczowych dla poruszanego tematu zagadnień wychowania, rodziny, wartości, dlatego kwestia rozumienia we współczesnych naukach o wychowaniu wychodzi niejako naprzeciw tej znaczeniowej płynności (zob. s. 5-6). Zatem koncentruje się w dysertacji na dążeniu do ukazania podstaw rozumienia sytuacji adolescenta XXI wieku jako „człowieka wyrwanego z „bezpieczeństwa oczywistości”, co sprawia, że intelektualna i emocjonalna nawigacja w świecie wartości jest nieustannie podburzana przez żywioł dekonstrukcji” (s. 6). Wymaga on zatem szczególnego wsparcia w rozwoju i wychowaniu, tym bardziej, gdy pochodzi z rodziny dysfunkcyjnej.

Badania zostały przeprowadzone w strategii jakościowej, co nie wymaga rozdziału metodologicznego, ale w mało precyzyjny sposób określone zostały metodologiczne podstawy badań (to najslabiej opracowany element rozprawy), w tym przedmiot badań i problem badawczy. Autor określa, że „przedmiotem naukowej refleksji jest w niniejszej pracy adolescent z rodziny dysfunkcyjnej – tj. człowiek znajdujący się w trudnej sytuacji kryzysu zmiany, dodatkowo przeżywający tę zmianę w kontekście zaburzonych relacji z grupą najbliższych mu osób” (s. 9). Jednak to zbyt szerokie określenie, bo z tematu wynika, że przedmiotem jest „wychowanie adolescenta ku wartościom w rodzinach dysfunkcyjnych”.

Natomiast określenie problemu badań wydają się wskazywać zapisy we wstępie: „procesy związane z ideowym zagubieniem współczesnego człowieka prowokują naturalnie pytanie o to, w jaki sposób wychowywać młodych ludzi w XXI wieku – tj. w jaki sposób uwzględnić dynamikę zmieniającego się świata, co należy twórczo przeobrazić, a co ochronić i starać się zachować w formie względnie stałej. Kłopotliwe jest to, jakim mówić językiem i do jakiego systemu aksjonormatywnego się odwoływać” (s. 8-9). „Jaką podstawę aksjologiczną – tj. które wartości i jakie ich rozumienie – wybrać w kontekście problemu wychowania adolescenta z rodziny dysfunkcyjnej w dobie globalizacji i postmodernizmu?” (s. 11).

Autor określa, że „Celem pracy jest zasadniczo teoretyczne opracowanie problemu wychowania adolescentów z rodzin dysfunkcyjnych w kontekście cywilizacyjnych przemian w taki sposób, by prezentowany temat został ukazany na tle najistotniejszych prądów myślowych współczesnego świata” (s. 9). Podkreśla, iż w pracy chodzi o „sformułowanie podstawowych wytycznych związanych z teoretycznymi aspektami metodyki wychowania adolescentów z rodzin dysfunkcyjnych oraz o popularyzację metody uprawiania *stricte* naukowej refleksji pedagogicznej, w której nie zaznacza się lęk co do niejednoznaczności, semantycznego rozmycia, rozumienia za pomocą metafory/obrazu oraz angażowania do dyskursu akademickiego – przynajmniej częściowo – hermeneutycznej „fuzji horyzontów” i kategorii „wczucia” (zob. s. 10-11).

Przyjmuje zatem założenia strategii jakościowej, która umożliwia podejmowanie tematów dotyczących wartości, ocen, doświadczeń czy przeżyć, a więc tego, co istotne dla pedagogów, którzy prowadząc wychowanka zajmują się tym, co jest związane z człowiekiem przebywającym wśród innych (np. w grupach, placówkach), czyli tym, co jednostkowe i relacjami z innymi. Dla realizacji celu Autor wykorzystał metodę analityczno-syntetyczną oraz krytyczną analizę źródeł i literatury przedmiotu, metodę obrazowania, co służy sformułowaniu takich diagnoz, które mogą stać się podstawą dla kolejnych badań oraz wskazówką dla opracowania praktycznych sposobów postępowania pedagogicznego (s. 9).

Dążąc do tych diagnoz poprzez analizy Autor wskazuje, iż starcie wielu „przeciwstawnych sił świadczy z jednej strony o tym, że nie można uniknąć procesu przemiany, z drugiej jednak – że istnieją pewne stosunkowo stałe dyspozycje człowieka, domagające się zaspokojenia ze względu na najbardziej fundamentalny rys ludzkiego jestestwa” (s. 7). Uzasadnia, iż poprzez dążenie do „fuzji horyzontów”, która powinna być ogólną cechą relacji międzyosobowych i praktyki wychowawczej oraz współczesnego dyskursu pedagogicznego można dążyć do odnalezienia myślowego i ideowego fundamentu dla rozumienia świata, człowieka, a nawet rzeczywistości transcendentnej. Dlatego w

analizach o charakterze interdyscyplinarnym wykorzystuje literaturę i opiera się na ustaleniach pedagogiki, psychologii, socjologii, filozofii, teorii kultury i teorii sztuki (s. 9). Ze względu na właściwe rozumienie kluczowych pojęć i rzeczywistości w teleologicznym procesie odkrywania i realizowania wartości ważną podbudowę filozoficzną dla całości pracy stanowi filozofia dialogu wsparta chrześcijańskim personalizmem (s. 11).

Nawiązując do modelu pedagogiki i metody hermeneutycznej, Gadamerowskiego pojęcia „fuzji horyzontów” i literatury Autor zwraca uwagę, iż kwestie związane z doświadczaniem i przeżywaniem są „bardziej sprawą otwartego rozumienia, niż ścisłego wyjaśniania, dlatego odwołanie do postaw, procesów myślowych lub zachowań wymaga dla właściwego odbioru problemu wzbudzenia zaangażowania o charakterze szerszym, niż czysto intelektualne, tam też zastosowano opisy obrazowe, odwołujące się tak do pewnej powszechności wyobrażeń i przeżyć, jak i do kulturowo zakorzenionych myślowych archetypów, modeli lub tropów” (s. 7-8).

Słusznie Autor wskazuje, że diagnozowanie współcześnie ogólnego ideowego zagubienia młodego człowieka wymaga odniesienia do egzystencjalnej sytuacji adolescentów nieposiadających odpowiedniego wsparcia w środowisku rodzinnym, z którego wychodzi się ku światu, co wymaga właściwego podejścia i rozwiązania. Jednak ze względu na wewnętrzne zróżnicowanie podjętych zagadnień, koniecznością staje się ich analiza, zrozumienie i zdefiniowanie. Dlatego słusznie struktura pracy pomyślana została w taki sposób, by każdy element wyróżniony w jej temacie został omówiony względnie samodzielnie, co pozwala doprecyzować kwestie związane z terminologią, a przy okazji z aspektami kognitywnymi i mentalnymi współczesnego człowieka (zob. s. 9-10).

W rozdziale 1. *Nastolatek w rodzinie dysfunkcjonalnej* odnosząc się do stanu badań oraz istniejących już postulatów badawczych i opisanych obserwacji Autor najpierw przedstawia psychologiczne podstawy rozwoju człowieka w okresie dorastania, potem rodzinę jako środowisko rozwoju człowieka, a następnie płaszczyzny dysfunkcjonalności rodziny.

Omawiając procesy rozwojowe, jakie mają miejsce w tym okresie dorastania człowieka odnosi się do teorii psychoanalitycznych, behawiorystycznych, humanistycznych, poznawczo-rozwojowych. Przedstawione w zarysie teorie rozwoju człowieka i jak należy go rozumieć pozwalają zwrócić uwagę na kluczowe momenty wyróżnione przez badaczy w procesie dojrzewania oraz to, jak mogą zostać zakłócone za sprawą czynników zewnętrznych związanych ze środowiskiem rodzinnym. Służy temu przedstawienie pojęcia rodziny i jej podstawowych zadań oraz czynników warunkujących prawidłowy rozwój rodziny, czyli „bycie z” i „bycie dla”, wyróżnione na bazie filozofii relacji dialogicznej. Omawiając

płaszczyzny dysfunkcjonalności rodziny, Autor przedstawił jej cechy i negatywne oddziaływania w niej, czyli toksyczność psychiczną, toksyczne oddziaływania między małżonkami oraz na płaszczyźnie rodzice – dzieci. Następnie omówił eskapizm – reakcje dzieci na toksyczne relacje z rodzicami. Przedstawiony zarys teorii rozwoju człowieka ukazuje złożoność psychiki ludzkiej oraz wieloaspektowość procesów odkrywania i kształtowania osobowości.

Charakteryzując psychologiczne podstawy rozwoju człowieka, Autor podkreśla potrzebę świadomego podejścia do złożoności tego procesu, jak i ogromnego obszaru, który nie został jeszcze opracowany naukowo. Jednak wobec niewystarczalności dotychczasowych ujęć teoretyczno-naukowych należy z całym zaangażowaniem poszukiwać adekwatnych metod celem zdiagnozowania przeżywanych przez osobę trudności i problemów oraz szukać najlepszych sposobów na ich właściwe rozwiązanie. Warto zwrócić również uwagę na fakt, że opisywane diagnozy i próby rozwiązywania problemów są osadzone w konkretnie czasie cywilizacyjnego i kulturowego rozwoju (zob. s. 51-52).

W rozdziale 2. *Przemiany cywilizacyjne we współczesnym świecie w kontekście globalizacji* następuje przejście do refleksji o sposobie istnienia współczesnego świata i o zachodzących w nim przemianach cywilizacyjnych, które w sposób istotny modyfikują warunki życia współczesnych adolescentów, również w kontekście ich środowiska rodzinnego. Autor dokonał zdefiniowania globalizacji i omówił powiązane z tym procesem lęki o wymiarze psychospołecznym, obawy o wychowanie „obywateli świata”, zacieranie granic, rozmywanie znaczeń, zagubienie w rozmyciu kulturowym. Następnie odnosząc się do współczesnych adolescentów – między *homo optionis* a *homo ludens*, podjął bardzo ważną analizę aktualnych trendów ujawniających się w kontekście globalizacji i postmodernizmu.

Wychowanie współczesnego adolescenta powinno zawierać w sobie wymiar towarzyszenia, gdyż w sytuacji kryzysu osobowościowego lub emocjonalnego łatwiej otworzy się on na tego, kto towarzyszył mu w ciągłości i codzienności funkcjonowania, a nie jedynie w sytuacjach wyjątkowych i kryzysowych. W tym kontekście bardzo ważny dla praktyki jest wniosek Autora, że „Codzienność jest w wychowywaniu współczesnego *homo optionis* i *homo ludens* polem koniecznym do zagospodarowania – przez towarzyszenie w trudzie osiągnięcia satysfakcji wychowawca i wychowanek mogą osiągnąć efekty tak na płaszczyźnie ochrony tradycji, wartości i dziedzictwa kulturowego, jak i podtrzymywania społecznych struktur, więzi, modeli życia zbiorowego” (s. 77).

Osamotnienie w globalnej wiosce jako efekt rozmywania znaczeń i ponowoczesnej „płynności” prowadzi człowieka do sytuacji, w której brak wspólnoty sensu zagraża istnieniu

więzi i komunikacji. Przekształcenia współczesnego świata, emigracje ingerują w mechanizmy towarzyszenia „drugiemu” w codzienności, a odseparowanie prowadzi do lęku przed osamotnieniem, eurosieroctwa, zaburzenia wzajemnego towarzyszenia sobie, czyli „bycia z” i „bycia dla” w dialogu. Dorastający człowiek pozbawiony jest żywego przykładu postaw i naoczności co do przebiegu i skutków życia w danym systemie wartości (zob. s. 80-82). Po analizach tych zagrożeń Autor wskazał także szanse związane z globalizacją, bo ukazuje „w przemianach cywilizacyjnych nie tylko aspekt burzenia dawnych porządków, ale też potencjał na ukonstytuowanie hierarchii wartości w nowych warunkach i w taki sposób, by ukonstytuowanie to przynosiło jak najwięcej korzyści dla rozwoju człowieka” (s. 84).

Bardzo cenne dla poszukiwania teoretycznych i praktycznych rozwiązań związanych z wychowaniem jest omówienie zależności pomiędzy przemianami społecznymi, językowymi i myślowymi, ze szczególnym uwzględnieniem aktualnych trendów globalizacji i postmodernizmu. Właściwe podejście do zarówno pozytywnego jak i negatywnego charakteru wpływu procesu globalizacji, wymaga poznania mechanizmów globalizacji, by świadomie się nimi posługiwać. Istotne jest tu również odniesienie do cywilizacji wzniesionej na fundamencie chrześcijaństwa z uznaniem za prymarną, co wynika z perspektywy eschatologicznej z wpisanymi w nią mechanizmami ludzkiego rozwoju oraz przekonania o niezbywalnej godności człowieka jako osoby i konieczności zapewnienia mu warunków jej realizacji (zob. s. 90).

Ważne jest w tym kontekście wskazanie, iż „Wychowawca może i powinien być zdolny do tego, by w kulturowym bogactwie prowadzić komparatystyczne zestawienia związane z etyką i moralnością, by odpowiadać na ciekawość świata wychowanek i w kontekście jego fascynacji (związanych m. in. z kulturową turystyką) hierarchizować wartości zdeponowane w dziedzictwach kulturowych o różnej proveniencji” (s. 91).

W rozdziale 3. *Wychowanie a wartości – zarys problematyki*, wychodząc od analizy pojęć „wychowanie” i „wartość”, ukazania ewolucji rozumienia wychowania i pojęć bliskoznacznych oraz teoretycznego ujęcia wartości, Autor zmierza do ich zdefiniowania oraz badania ich wzajemnych relacji. W filozoficznym odczytywaniu tych terminów z odniesieniem do ustaleń ontologicznych przeanalizował kwestię bytowej zależności pomiędzy wartością a procesem wychowawczym. Ukazał też, że w procesie wychowawczym może dojść do patologicznej zmiany bez względu na jakość wyjściowo przyjętego paradygmatu/zestawu wartości, gdy osoba wychowawcy przysłańia samą wartość.

W efekcie cennym ujęciem jest usytuowanie wychowawcy, który we własnym czynnie unaocznia wychowanekowi wartość w pozycji drogowskazu ku danej wartości, której nie

przysłania, ale cały czas zachowuje w polu widzenia. W procesie wychowania również wychowawca musi dojrzeć do tego, by pozwolić wychowankowi wkroczyć na drogę samowychowania. Dlatego zawiązanie relacji dialogicznej wychowawcy z wychowankiem jest fundamentem właściwego rozwoju wychowanka, ale też dzięki tej dialogicznej otwartości wychowawca podlega procesowi doskonalenia. Autor przedstawił związki między wychowaniem jako procesem teleologicznym a wartościami w analizach pojęć, przykładach i schematach.

W kolejnym rozdziale 4. *Wybrane zagadnienia metodyki wychowania adolescentów – przegląd stanowisk* Autor z istniejących systemów teoretyczno-metodycznych, a także na drodze ich modyfikowania wyprowadził konkretne, praktyczne postulaty, które są możliwe do wyprowadzenia, uwzględniając specyfikę środowisk wychowawczych i osoby samego wychowanka. Krytyce poddał porządkowanie wyróżnionych aspektów w dyskursie naukowym z dziedziny pedagogiki.

Najpierw dokonał przeglądu aktualnych stanowisk w kontekście metodyki wychowania adolescentów, rozróżniając koncepcje wychowawcze w wymiarze teoretycznym oraz istniejące i wdrażane praktyki pedagogiczne. Analizom poddał koncepcje wychowawcze powstałe na bazie psychologii (behawiorystyczna, humanistyczna, psychospołeczna), które wyjaśniają psychospołeczne uwarunkowania oraz ukształtowane na gruncie pedagogiki, które dotyczą strategii oddziaływań wychowawczych, szczególnie koncepcje umocowane w postmodernizmie. Następnie Autor podjął analizę typologii i różnic pomiędzy tym, czym jest „koncepcja wychowania”, a czym „styl wychowania” w odniesieniu do rodziców i ich postaw rodzicielskich i wychowawców oraz form wsparcia adolescenta na bazie literatury i obrazowania sytuacjami, schematami. Na tej bazie przedstawił pokrewne praktyczne projekty wychowawcze i dzieła, które funkcjonują w ponowoczesności jako przykłady działania i dokonał analizy teoretycznej mechanizmów.

Wszystkie ustalenia tym rozdziale mają służyć pogłębieniu ujęcia analitycznego w kwestii krytycznej analizy źródeł oraz rozumienia zjawisk.

Rozdział 5. *Wychowanie współczesnych adolescentów z rodzin dysfunkcjonalnych ku wartościom; propozycje rozwiązań metodycznych, postulaty, perspektywy* zawiera propozycje rozwiązań pedagogiczno-socjologicznych, opartych na filozofii dialogu i hermeneutyce filozoficznej H. G. Gadamera. Autor przez krytyczne odniesienie do aktualnego stanu badań na drodze twórczego rozumienia dąży do „wypracowania rozwiązań przystających do tego, kim jest współczesny człowiek w kontekście rozwoju globalizacji oraz popularyzacji myślenia postmodernistycznego” (s. 168). Chodzi o ukazanie drogi i kontekstu budowania

praktycznych programów pedagogicznych, które musi poprzedzać wnikliwe rozumienie wychowania adolescentów XXI w. w bieżącym kontekście życia. Na tym ogólnym tle omówił specyfikę wychowania ku wartościom adolescentów z rodzin dysfunkcyjnych.

Zatem postrzegając globalizację w kategoriach potencjału dla stworzenia ogólnoludzkiej „fuzji horyzontów”, poszerzenia możliwości „rozumienia się” wzajemnie i tworzenia dialogicznego napięcia w relacji, wskazał na postrzeganie braterstwa jako klucza do koncepcji i form skutecznego wychowywania adolescentów. Proponując podążanie w rozumieniu braterstwa za chrześcijańskim personalizmem, uzasadnił takie umocowanie filozoficzne postulatów koncepcji wychowawczej w kontekście koncepcji spowinowaconych z marksizmem, komunizmem, feminizmem. Z perspektywy ontologicznej odniesienie do personalizmu chrześcijańskiego jest bardzo ważne. Szkoda, że Autor nie podjął bardziej klarownego ukazania istoty wychowania według normy personalistycznej, co stanowiłoby ważne wskazanie dla tworzenia strategii, programów wychowania w otwartości na inne systemy, ale z zachowaniem chrześcijańskiej tożsamości. W sytuacji zmienności i rozmycia znaczeń byłoby to bardzo ważne wskazanie odniesienia do tego, co stałe, bo wynika z antropologicznych podstaw.

Analizując wychowanie przez postawę „starszego brata” w modelu wychowania niedyrektywnego/wychowania „nie wprost” doprecyzował, co oznacza taka braterska, personalistyczna pedagogika interpretowana przez pryzmat metafizycznego paradygmatu chrześcijańskiego. W tym kontekście określił grupę docelową dla projektowanej koncepcji wychowawczej koncentrując się na adolescencie z rodziny dysfunkcyjnej. Zastosował zdefiniowane wcześniej pojęcia, uwarunkowania i odwołał się do praktycznych rozwiązań oraz myślowych eksperymentów z zarysowanymi, prawdopodobnymi sytuacjami. Wskazując, jak wychowawca powinien widzieć samego siebie i jak powinien postrzegać sam fenomen wychowania przeanalizował zagadnienie wychowania jako rzemiosła, misji, sztuki. Podkreślił postrzeganie wychowania jako sztuki, czyli perspektywy oferującej w najlepszym zakresie korzyści, zgodnie z duchem personalizmu.

Po zarysowaniu postrzegania metaforycznego obrazowania, podpartym od strony teoretycznej dyskursem filozoficznym i praktykami psychoterapeutycznymi, by wskazać drogę do rozumienia anatomii relacji wychowawczej i jej dynamiki, zaprezentował koncepcje wychowawcze opisane metodą obrazowania. Jest to najmniej odtwórczy rozdział, stanowiący podsumowanie poprzednich rozdziałów, jako koniecznego tła dla prezentowanych supozycji.

W *Zakończeniu* Autor słusznie wskazał, iż analizy i interpretacje zawarte w dysertacji nie wyczerpują tematu, a „jej podstawową słabością jest tymczasowość diagnoz i propozycji

(...) przechodzenia przez zmianę i kryzys – w skali osobistej, jednostkowej (dorastanie w dysfunkcyjnej rodzinie) oraz w skali ogólnoludzkiej (doświadczenie ponowoczesności i globalizmu). Dzisiejszy adolescent przechodzi bowiem równocześnie przez oba kryzysy – w skali mikro i makro – i jest to problem, który domaga się odpowiedzi oraz opracowania strategii działania pedagogicznego” (s. 219).

Dla pedagogiki jako nauki zaprezentowane treści mogą być inspiracją do szerszych i bardziej pogłębionych studiów i badań w tym obszarze oraz cennym źródłem informacji dla badaczy i ważnych wniosków dla praktyków zainteresowanych podjętą w dysertacji problematyką, by dążyć do opracowywania tych strategii. Warto byłoby zatem udostępnić opracowaną rozprawę przez jej publikację. Wymaga to korekty językowej i redakcyjnej tekstu oraz zwrócenia uwagi na różnego rodzaju dookreślenia, gdyż tekst zawiera liczne powtórzenia. W przeważającym zakresie są one usprawiedliwione, bowiem służą naświetleniu kolejnych aspektów tego samego zagadnienia w związku z uwzględnianiem tu szerokiego kontekstu na bazie literatury z dziedziny nauk społecznych - szczególnie pedagogicznej, socjologicznej, psychologicznej oraz filozoficznej i wynikają ze złożoności badanego zagadnienia.

Autor, biorąc pod uwagę zasadę ciągłości i zmiany w procesach społecznych, unika formułowania konkretnych instrukcji lub programów wychowania, które powinny powstawać w konkretnych uwarunkowaniach uwzględniających skalę mikro i makro, w czym pomocne mogą być analizy zawarte w recenzowanej dysertacji. W tym celu sformułował wskazania dla badań w ramach nauk pedagogicznych (zob. 219-220). Także wskazał i uzasadnił, iż „Przedstawione dowodzenia i postulaty mają posłużyć jako mniej szczegółowa, za to bardziej trwała baza dla opracowywania i wdrażania konkretnych rozwiązań. Ogólny charakter ustaleń służy również odejściu od nadmiernego przywiązania do schematu, który okazuje swoją słabość w płynnej nowoczesności i który – jakkolwiek konkretny – podlegałby zapewne również szybkiej dezaktualizacji” (s. 220). Sformułował zatem wskazania praktyczne, postulaty wychowawcze dla pedagogów, dotyczące przede wszystkim świadomości wychowawców co do sposobów kształtowania relacji z adolescentem, skuteczności ich oddziaływań. Jednak, mając świadomość ciągłej zmienności i otwartości procesu rozumienia, podkreśla, iż wskazówki te są jedynie podbudową dla dalszych refleksji i propozycją, która powinna zostać zweryfikowana w dyskursie naukowym.

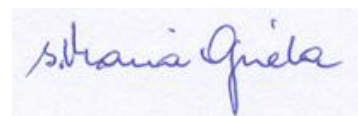
Recenzowana dysertacja stanowi zatem „interdyscyplinarną podbudowę dla pedagogiki praktycznej, dla tworzenia nowych modeli i strategii prowadzenia wychowawczej relacji z adolescentem z rodziny dysfunkcyjnej” (s. 221). Jej wykorzystaniu w tym tworzeniu

pomogłyby bardziej klarowne konkluzje, wskazujące aspekty stałości (rozumienie godności osoby, celu jej życia i rozwoju, relacji interpersonalnych, hierarchii wartości) według personalizmu chrześcijańskiego, które należy zachować i aspekty zmienności odczytywane w interdyscyplinarnym kontekście, by wybrać najlepsze koncepcje, style, metody i środki wychowania dla osiągnięcia celu. Wychowanie adolescentów ku wartościom - jako zadanie rodziców, nauczycieli i wychowawców wymaga, by odczytywać je na nowo sięgając do źródeł poznawania istoty wychowania adolescentów, wychowania ku wartościom, współczesnych przemian cywilizacyjnych i odsłonić istotę tych fenomenów, by właściwie wspierać w rozwoju adolescentów z rodzin dysfunkcyjnych.

Konkluzja

Za pozytywną oceną rozprawy przemawia podjęcie ważnego społecznie i edukacyjnie zagadnienia, interdyscyplinarne ujęcie problematyki oraz wykorzystanie w przeprowadzonych badaniach dobranej metody, prowadzącej do realizacji projektu badawczego. Rozprawa stanowi interesujące studium badawcze, ukazuje wiedzę teoretyczną Autora w dziedzinie nauk społecznych, a mimo wskazanych uchybień, potwierdza także kompetencje naukowe i społeczne w zakresie przygotowania i prowadzenia badań naukowych w synergii teorii i praktyki wychowania, ze względu na ich potencjał aplikacyjny.

Wyrażam przekonanie, że recenzowana rozprawa doktorska spełnia wymagania formalne i merytoryczne stawiane rozprawom doktorskim w art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku *o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki z późniejszymi zmianami* i wnoszę o dopuszczenie ks. mgr. Mateusza Hosaji do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Lublin, 21.08.2023 r.